

Heraldisch Tijdschrift 15 (2009): 38-40.

Het zegel, het wapen en de vlag van het Schoutambt van Ede resp. van de gemeente Ede

Anton C. Zeven, Wageningen
anton.zeven@hetnet.nl

Sleutelwoorden: Ede, schoutambt, gemeente, zegel, wapen, vlag, familiewapen Otters

Inleiding

In het gemeentearchief van Wageningen bevindt zich een roodlak-afdruk van het zegel met het omschrift Ambt van Ede. Het zegel werd op een volmacht van 7 november 1797 afgedrukt, waarmee deze volmacht van kracht werd. Het Ambt van Ede werd vertegenwoordigd door de heren B. Ten Berkel en H. Mulder. Eerder werden officiële stukken bekrachtigd met het eigen zegel van de lokale bestuurders. Dit was een vereiste sinds Karel V had voorgeschreven dat alle officiële akten door middel van een zegel bekrachtigd moesten worden. Vele plaatsen, meestal steden met een magistraat, bestaande uit burgemeesters en schepenen, gebruikten het zegel, waarin het wapen van de stad. De grootte van de plaats bepaalde vaak het aantal zegelstempels, dat voor verschillende doeleinden in gebruik was. Zeer belangrijke documenten, bijvoorbeeld afspraken tussen steden en de landsheer, of tussen steden onderling werden met het grootzegel van de stad bezegeld. Akten van minder belang werden met het kleinzegel bevestigd. Daarnaast konden nog andere zegelstempels in gebruik zijn. Moest een schepen elders een akte bezegelen, dan moest er een tweede zegelstempel komen om de lopende zaken thuis te kunnen laten doorgaan. Want reizen kostte tijd en 'thuis' moest het bezegelen en verzegelen van testamenten, (ver)koopakten en dergelijke doorgaan.

Het Schoutambt van Ede

Niet eerder werd door het Ambt van Ede met een eigen zegel gezegeld. Eerder gebruikten de bestuurders hun persoonlijk zegelstempel om officiële stukken van het schoutambt te bezegelen en te verzegelen. Meestal bestond een dergelijk zegel uit het familiewapen (afb. 1), waaromheen vaak als omschrift de naam van de betrokken bestuurder en eventueel zijn functie werd vermeld. Of men voegde zijn initialen toe, zodat er toch onderscheid was met andere bestuurders van dezelfde familie. Vaak kwamen de bestuurders uit een kleine groep families. Voor Ede was één van deze families bijvoorbeeld in de 18de eeuw de familie Otters.

Afb. 1. Roodlakzegel van Henrick Otters, scholtis des ampts Ede. Afgedrukt te Ede op 16 juni 1726. Gemeentearchief Wageningen, Oud-recht. archief, inv. nr. 196. Afschriften van transporten, 1738-1752. Coll. auteur.

Wapenbeschrijving in het zegel: in een ovaal schild een springende otter met vis in de bek op een grond. Helmtken: een wrong waaruit een naar rechts gewende otter van het schild komt.

Zoals bekend werd het oude bestuurssysteem onder invloed van Fransen en Bataven in 1795 vervangen door een gekozen vertegenwoordiging. Tevens werden persoonlijke zegelstempels vervangen door officiële zegelstempels, als die er nog niet waren. Dit geldt ook voor het schoutambt van Ede, dat later de gemeente Ede wordt. Het nieuwe bestuur bestelde een zegelstempel bij de Edese zegelsnijder J. van den Bergh, die hiervoor een rekening aan de gemeente presenteerde. Maar de naam gemeente is nog niet bekend en daarom gebruikt men nog de term Ambt. Deze naam is terug te vinden op het zegel en in de rekening van de zikversmid J. van den Bergh. Deze rekening vinden wij in het gemeentearchief van Ede als:

Aan J. van den Bergh

Voor het snyden en Leveren

Van een Ambts Zegel volgens

ord. van den 3 october 1796

Sub No 78

Ad Twaelf gln en veertien Stv. / 12-14-:

De grootte van het zegelstempel is 3,3 cm middellijn. Dit is een gangbare afmeting. De keuze voor de vrijheidsmaagd zal door de periode van de Bataafse Republiek bevorderd zijn. De toenmalige bestuurders van het schoutambt van Ede zullen de tijd van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap in het wapen hebben willen vastleggen. (zie beneden). Gedurende de periode 1811-1816 werd Ede opgesplitst in Ede, Bennekom, Lunteren en Otterlo. Van de laatste drie gemeenten zijn geen zegels of wapens gevonden. Toen op 16 juli 1816 de Hoge Raad van Adel om een voorstel voor een gemeentewapen vroeg, was het ambtszegel beschikbaar en zal een afdruk naar Den Haag gestuurd zijn. Men mag aannemen dat in 1816 het stempel nog aanwezig was. Zijn huidige bewaarplaats is onbekend, hetgeen zal betekenen dat het verloren is gegaan.

Beschrijving

Zoals vermeld bevindt zich in het gemeentearchief van Wageningen een afdruk van het bovenvermelde zegel van het Ambt van Ede. Het komt vaker voor, dat een afdruk van een belangrijke zegel elders aanwezig is en niet in het eigen archief. Immers het gezegelde of verzegelde document werd naar een andere instelling gestuurd, terwijl een ongezegelde afschrift in de plaats zelf bewaard bleef.*

Bekijken we het zegel van het schoutambt van Ede dan zien wij: de vrijheidsmaagd met haar linker elleboog rustende op de bijbel, die op een sokkel of console ligt. Op de omslag van de bijbel een kruis en op de zijkant van de sokkel van boven naar beneden een bolletje, een gestileerde E en een Franse lelie. Als bovenschrift AMBT VAN EDE.

De z.g. Vrijheidsmaagd is voorafgegaan door een al in gebruik zijnde embleem, namelijk een soortgelijke vrouwelijk persoon: de Nederlandse Maagd. Zij komt ondermeer voor op een Gelderse Staten-gulden, een munt uit 1681. Op de munt staat zij met lans en hoed. In 1694 tot aan de Frans-Bataafse tijd werden in Gelderland zilveren munten geslagen waarop bovenstaand embleem stond met als omschrift. in het Latijn *HAC NITIMUR HANC*

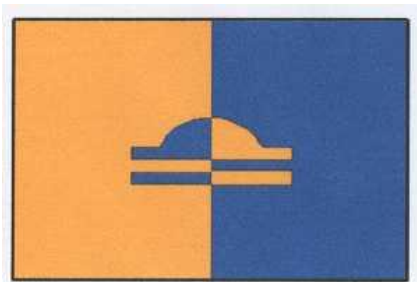
TUEMUR. Voor deze Latijnse tekst zijn in het gemeentearchief van Ede enkele verklarende vertalingen te vinden. Ik noem er vier: 1. *Wij beschermen U, hierop steunen wij*, 2. *Hierop steunen wij. Dit verdedigen wij*. 3. *Deze (vrijheid) verdedigen wij, op dit (geloof) rusten wij*, en 4. *Deze (bijbel) beschermen wij, op deze steunen wij*. (Bron: brief oud-archivaris J. Das, d.d. 25 juli 1958, Gemeentearchief Ede).

Afb. 2. Zegelafdruk van het Ambt van Ede. Gemeentearchief Wageningen, Gildearchief inv. nr. 45: Stukken betreffende de boedel van Gozewijn Schuyl en Christine Suurmond, 1689-1805. Afgedrukt Ede, 7 november 1797. Roodlak. Ø 3,3cm. Coll. auteur.

Het gemeentewapen en de vlag van Ede

Na vertrek van de Franse overheersers in 1813 werd door koning Willem I in 1815 geërdonneerd dat alle gemeenten een eigen wapen moesten hebben. Hiertoe moesten de gemeentebesturen een voorbeeld aan de Hoge Raad van Adel in Den Haag zenden. Sommige gemeenten stuurden hun aloude wapen op. Andere gemeenten stuurden een afdruk van het schepenzegel of van het zegel van de kerk, waarin meestal de plaatselijke beschermheilige was afgebeeld, en weer andere bedachten iets 'moois' (bijv. Barneveld). Ede, dat sinds 1796 een eigen ambtszegelstempel had, zal een afdruk van dit zegel hebben ingestuurd. Aangezien zegels ongekleurd zijn werd koos de Hoge Raad van Adel, zoals voor vele andere gemeenten, voor de Rijkskleuren goud (geel) en blauw (lazuur). Het wapen van Ede werd bij Besluit van deze Raad op 20 juli 1816 bevestigd en beschreven als *Van lazuur, beladen met een vrijheidsbeeld rustende op een bijbel, alles van goud*. Sierksma voegt nog toe dat deze wapenbeschrijving niet aangeeft dat de bijbel gelegd is op 'een soort zuil', en dat alles geplaatst is op een losse grond (afb. 3). Van dit besluit werd de gemeente Ede op de hoogte gesteld. De snelheid waarmee het een en ander plaats vond suggereert dat er weinig in Ede over gesproken is. Misschien was het wel een eenmansactie van de burgemeester. De hoed van de vrijheidsmaagd heeft na een aanzienlijke vormverandering de vlag van Ede bereikt. Daarbij werden de kleuren zondermeer overgenomen.

Afb. 3. Wapen van de gemeente Ede. Bron: internet

Afb. 4. Vlag van de gemeente Ede. Bron: internet.

Knopen en van ambtsdienaren

Op 11 maart werd de Edenaar Ockerse betaald voor de door hem geleverde knopen en hoeden, die dienden voor de kleding van ambtsdienaren. Het feit dat in de rekening knopen apart worden vermeld zou kunnen betekenen dat er speciale knopen voor het uniform van de ambtsdienaren waren gemaakt. Indien dat het geval is, dan zouden in deze knopen de Edese Vrijheidsmaagd kunnen zijn aangebracht. Mogelijk dat er één of meerdere zijn bewaard.

*Aan Ockers wegen geleverde
Knoopen en hoeden voor ambts
Dienaars Volgens ord. van den
11 Maart 1797*

Sub No 79

Ad Twaelf gln en veertien Stv / 12-14-:

*Zo bevindt zich in het gemeentearchief van Wageningen een document met het zegel van de stad Londen, terwijl dit zegel (nog) niet in de National Archives is gelocaliseerd. Maar het aantal nog onbeschreven zegels in dit archief loopt in de honderdduizenden, zodat het mogelijk ooit in de eigen collectie gevonden wordt. Wel bevindt zich een afdruk in de collectie van de British Library. Vele documenten, die zich vroeger in het British Museum bevonden zijn overgeheveld naar de British Library.

Bronnen

Fotocopieën met achtergrondgegevens in GAEdede Doc. 156

Internet voor afbeeldingen van het wapen en de vlag, waaronder het artikel van Arjan Molenaar (www.ede.nl/page/1694)

J.H. Keuzekamp. 1989. Gemeentewapens in Nederland. VNG-Uitgeverij, 's-Gravenhage. 264p.

Kl. Sierksma. 1960. De gemeentewapens van Nederland. Het Spectrum. 256p.

Anton C. Zeven. 2006. Persoonlijke was- en lakzegels in het Gemeentearchief van Wageningen (Liber sigillorum Wageningensis I). Publicatie Gemeentearchief Wageningen. Wageningen. 374p.

Anton C. Zeven. 2007. Zegels van Wagenvene, Wageningen en andere instellingen in Nederland en het buitenland. (Liber sigillorum Wageningensis II). Publicatie Gemeentearchief Wageningen. Wageningen. 175p, waarin een afbeelding van het zegel van het Ambt van Ede en korte omschrijving.

